

ХАМУРАБИЈЕВ КОДЕКС И МОЈСИЈЕ

(Свршетак)

II.

Сличности и разлике између Хамурабијева кодекса и Мојсијева законодавства.

Не може се порећи, да између извесних одредаба у Хамурабијевом кодексу и Мојсијевом законодавству, које је изложено у II, III, IV и V књизи Петокњижја, а нарочито, како смо већ напред напоменули, у II Мој. 21.—23. гл., т. зв. „књизи завета“, постоје извесне сличности. Те, како ћемо доцније видети више формалне, сличности дале су повода деструктивним критичарима, а нарочито Friedrich-у Delitzsch-у, да нападну на Мојсија и његово законодавство. По том деструктивном и неоснованом мишљењу Мојсије, по времену доцнији писац од вавилонског краља Хамурабија, није оргиналан писац, нити је своје законодавство примио од Бога на брду Синају, него је у извесној мери плагирао и правни кодекс краља Хамурабија. Ми ћемо у првом одељку нашег даљњег излагања навести паралелно и по хронолошком реду сва важнија места код Хамурабија и Мојсија, која се међусобно, према нашој горњој напомени, слажу више формално а мање стварно. У другом одељку ми ћемо изнети и разлике, које у основи побијају ову неосновану тврдњу деструктивне критике, што се тиче порекла и оргиналности Мојсијева законодавства.

I. Сличности:

С. Н. — Codex Hammurabi¹⁾.

§ 3.— 4.

„Ако неко у једном процесу тако сведочи, да терети, и то не докаже, а процес се у овом случају тиче живота, нека се дотични убије. Ако ли се пак сведочанство тиче хране или новца, њега дотични сноси терет овог процеса“.

Хамураби и Мојсије овим одредбама забрањују намерно и криво сведочанство. Свакако, да се и један и други у овом случају руководи начелом природног моралног закона, по коме је сваки човек у свакој прилици дужан да говори истину и да своје ближњем указује дужну љубав. Ово опште начело природног моралног закона Хамураби је, с обзиром на ондашње прилике и потребе, специјализирао тиме, што одређује и врсту казне за криво сведочанство. О казнама против кривог сведочанства говори и Мојсије речима: „И нека добро испитају судије; ако сведок онај буде лажан сведок и лажно сведочи на брата свога, Учините му онако како је он мислио учинити брату своме; и извади зло из себе, да се остали чувши то боје, и у напредак више не чине тако зло усред тебе. Нека не жали око твоје: живот за живог, око за око, зуб за зуб, рука за руку, нога за ногу“ (V Мој. 19, 18.-21.). Судићи по овим казнама против кривог сведочанства Хамураби и Мојсије су енергично устали против овог порока, примењујући у овом случају за теже преступе и право одмазде (*ius talionis*).

§ 14.

„Ко украде неком малодобног сина, нека се дотични убије“.

Ове се одредбе тичу крађе и трговања с људима. Ове одредбе против крађе и трговања са људима имале су своју

Мојсије²⁾.

II Мој. 23,1.

„Не износи лажних гласова, не пристај с безбожником да сведочиш криво“.

II Мој. 21, 16

„Ко украде човека и прода или се нађе у његовим рукама, да се погуби“.

¹⁾ Одредбе Хамурабијева кодекса цитираћемо у српском преводу по: Die Gesetze Hammurabis in Umschrift und Übersetzung, Hugo Winckler, Leipzig, 1904.

²⁾ Одредбе Мојсијева закон дјевства по преводу Ст. Завета од Ђуре Даничића.

важност нарочито у старо време, кад је тако-рећи код свих народа владало ропство и трговање са људима, особито са женама, које су се код некултурнијих народа сматрале шта више као нижи створови, често пута и као обичне ствари, с којима је човек могао слободно трговати. Пошто су ропство и трговање са људима по себи установе или обичаји скроз нехумани и човека недостојни; и пошто су се, с обзиром и на ово питање социјалног морала, догађале велике злоупотребе, и тиме вређани основи човекољубља, Хамураби и Мојсије, да би стали томе на пут, налажу смртну казну за такве преступе.

§ 21.

„Ако неко провали у једну кућу, нека се дотични убије и закопа на месту, где је провалио“.

II Мој. 22, 2.

„Ако се лупеж ухвати где поткопава, те буде рањен тако да умре, да не буде крив за крв онај, који га буде убио“.

У духу старијег више драконског схватања Казненог Права, са малим разликама у изражавању, Хамураби и Мојсије налажу смртну казну и за крађу, која се учини провалом; односно да онај не буде крив, који убије лопова у моменту кад поткопава. Лако је могуће, да су се Хамураби и Мојсије и у овом случају подједнако руководили начелом природног морала или права, по коме није дозвољено човеку туђе право вређати, односно туђе власништво самовољно и на недозвољен начин себи приграбити, прописујући за такве преступе најстрожију казну.

§ 57.

„Ако један пастир пусти стоку на усев, у намери да је напасе, но без дозволе власника њиве, нека власник своју њиву покоси или пожање, а пастир, који је без дозволе власника потро њиву, нека дâ власнику њиве за сваки 10 гана 20 гура жита“.

II Мој. 22, 5.

„Ко потре њиву или виноград пустивши стоку своју да пасе по туђој њиви, да накнади најбољим са своје њиве и најбољим из свога винограда“.

Овде је реч о потрици и реституцији или накнади учињене штете. А. Јеремјас мисли, да су ове одредбе о старом пастирском праву постале на основу старог обичајног права,¹⁾ којим се у овом случају могао послужити и Хамураби а и Мојсије.

¹⁾ Moses und Hammurabi, D. Dr. A. Jeremias, Leipzig, 1903. стр. 39.

§ 117.

„Ако неко због потраживања дуга прода жену, сина или кћер, или их преда на присилан рад: три године нека раде у кући купца или господара, у четвртој години нека се ослободе“.

II Мој. 21, 2. (сравни: V Мој. 15, 12.)

„Ако купиш роба Јеврејина, шест година нека ти служи, а седме нек отидне слободан без откупа“.

У обадва ова наређења говоре Хамураби и Мојсије о ослобађању робова после извесног времена њихова робовања. Но ова наређења тичу се у оба случаја само домаћих робова, а не и страних, н.пр. у рату заробљених и томе слично. Мојсије осим тога ослобађање робова и мотивише речима: „Немој да ти буде тешко кад га отпушташ од себе слободна, јер је двојином онолико колико најамник заслужује у тебе за шест година, да би те благословио Господ Бог твој у свему што радиш“ (V Мој. 15, 18.). Јевреји су сматрали стране (незнабожачке) робове као стварно власништво господарево, и зато се страни робови нису ослобађали у јубиларној, т. ј. свакој седмој години, као што је био случај са домаћим робовима¹⁾. Није искључено, да су се Хамураби и Мојсије и у овом случају послужили старим обичајним правом с том разликом, што је сваки по свом схватању и увиђавности одредио број година робовања, као и време, када су се робови морали ослобађати.

§ 124 —126.

„Ако неко да неком на чување сребро, злато или тако нешто, а овај то порекне, нека га господар ствари позове пред суд, и нека дотични, што је порекао, двоструко надокнади. Ако неко да своје добро на чување, и то добро услед провале и крађе пропадне заједно са добром власника куће, то нека власник куће, коме се то непажњом или несмотреношћу догодило, све надокнади, што је власник добра дао на чување. Власник куће

II Мај. 22, 7.—12.

„Ако ко да ближњем свом новце или посуђе на оставу, па се украде из куће његове, ако се нађе лупеж, да плати двојином; Ако ли се не нађе лупеж, онда госпоар од оне куће да стане пред судије да се закуне да није посегао руком својом на ствар ближњег свог. За сваку ствар, за коју би била распра, или за вола или за магарца или за овцу или за козу, или за хаљину, за сваку ствар изгубљену, кад ко каже да је његова,

¹⁾ Сравни: Alterthümer der Bibel, D-г В. Schäfer, Münster, 1891. стр. 189.

нека после тога трага за изгубљеним добром, и нека узме од лопова. Ако ли пак неко, чије се добро није изгубило, каже: Моје се добро изгубило, и лажно тврди, да је претрпио штету, нека се дотични оптужи пред богом за тобожњу штету, и нека двоструко надокнади за своју тобожњу штету“.

пред судије да дође распра обојице, па кога осуде судије, онај да врати ближњем свом двојном. Ако ко да ближњем свом да чува магарпа или вола или овцу или козу или како год живинче, па угине или охrome, или га ко отера а нико не види, заклетва Господња нека буде између њих, да није посегао руком својом на ствар ближњег свог, и господар од ствари нека пристане, а онај да не плати. Ако ли му буде украдено, нека плати господару његову“.

Слично § 57. у Хамурабијевом кодексу и II Мој. 22, 5. и овде се говори о реституцији, само не због потрице, него због изгубљених или украдених ствари, које су пре тога дате неком на чување. Између Хамурабија и Мојсија постоје сличности и с обзиром на ове одредбе, но не може се порећи, да у овим одредбама има извесне и разлике. Тако н.пр. Хамураби је у овом случају много строжији или боље да се изразимо безобзирнији, јер, прецењујући и иначе материјална добра, а нарочито приватно власништво, не прави тако очигледне разлике између намерно и ненамерно изгубљеног добра. Напротив Мојсије је у питању реституције украдених или изгубљених ствари блажији, пошто претходно јасно истиче разлику између украденог или изгубљеног из непажње и нехотице, Осим тога упада у очи, да Хамураби у овом случају, говорећи о реституцији изгубљених или украдених ствари, спомиње сребро, злато или тако нешто, вероватно зато, што су се Вавилонци бавили више трговином; док Мојсије, пошто су се Јевреји бавили више сточарством и земљорадњом, спомиње уз новце и посуђе више домаћу стоку.

§ 129.

„Ако нечија жена буде недозвољено са неким другим, нека се обоје вежу и баце у воду.

III Мој. 20, 10.

„А човек који учини прељубу са туђом женом, што је учинио прељубу са женом ближњег свог, да се погуби и прељубочинац и прељубочиница“.

За прељубу, о којој је реч у овом параграфу, налаже Хамураби смртну казну. Начин извршења смртне казне за овакав преступ био је бацање у воду. Овај начин извршења смртне казне налаже Хамураби свакако зато, што је тај начин Хамурабију изгледао најзгоднији и најлакши, с обзиром на многе реке и канале у Вавилонији. Напред смо споменули, да су многи канали ископани и прокопани по наређењу самог Хамурабија због натопљавања земље. Мојсије за случај прељубе такође наређује смртну казну, само што Мојсије на овом месту ништа не говори о начину извршења те смртне казне. Ову неодређеност у извршењу смртне казне за случај прељубе надопуњује Мојсије доцније једном другом одредбом речима: „Кад девојка буде испрошена за кога, па је нађе когод у месту и облежи је; Изведите их обоје на врата онога места, и заспите их камењем да погину . . . (V Мој. 22, 23. и 24.). По овој доцнијој одредби Мојсије је, дакле, за случај прељубе налагао смртну казну јавним каменовањем. Казна каменовањем је сасвим одговарала пределу, где су Јевреји тада живели, који је био више бреговит и каменит. Свакако, да су се обојица, Хамураби и Мојсије, због честих и одвратних случајева прељубе одлучили за ову најстрожију казну у духу т. зв. теорије застрашивања, која се у старом Казненом Праву највише уважавала и примењивала.

§ 130.

„Ако неко нечију жену, која још није познала мужа, и која још живи у кући свога оца, напастује и обљуби је, и при томе се затекне; нека се тај човек убије, а жени да се не суди“.

И овде Хамураби и Мојсије говоре о прељуби, и то насилној, о прељуби без пристанка женске. Обојица за овакав случај налажу смртну казну само оном човеку, који изврши насилно таку прељубу.

§ 154.

„Ако неко своју кћер позна, нека се из села прогна“.

V Мој. 22, 25.

„Ако ли у пољу нађе човек девојку испрошену, и силом је облежи, тада се погуби само човек који је облежи“.

III Мој. 18, 6. и 29.

„Нико да не приступа родици својој по крви, да открије голотињу њезину. Јер ко учини штогод од ових гадова, истребиће се из народа својег душе које учине“.

§ 155.

„Ако неко испроси за свога сина једну девојку, коју је његов син познао, и ако је онда он обљуби и ухвати се (мисли се *in flagranti*), нека се дотични веже и баца у воду“.

§ 157.

„Ако неко после свога оца спава у крилу своје матере, нека се обоје спале“.

III Мој. 20, 17.

„Ко би спавао са женом сина свога, обоје да се погубе; учинише срамоту; крв њихова на њих“.

III Мој. 20, 11.

„Ко би спавао са женом свога оца, открио је голотињу свога оца; обоје да се погубе; крв њихова на њих“.

У ова три наређења реч је о родооскрвљењу, за које случајеве Хамураби и Мојсије подједнако наређују, као и за прелубу, смртну казну. Разлика пак између Хамурабија и Мојсија што се тиче ових наређења, огледа се у томе, што Мојсије детаљније говори о родооскрвљењу, и што за оваке преступе налаже строжију казну. Тако н. пр. Мојсије говори о више врсти родооскрвљења, и то: између родитеља и деце (III Мој. 18, 7.); између очуха и маћехе с једне и пасторчади с друге стране (III Мој. 18, 8. и 17.; V Мој. 22, 30.; 27, 20.); између деце и мајке с једне и унучади с друге стране (III Мој. 18, 10. и 17.); између браће или сестара са полусестрама или полубраћом (III Мој. 18, 9. и 11.; V Мој. 17, 22.); између таста и пунице са снахом или зетом (III Мој. 18, 15.; V Мој. 27, 27.); између деце и рођака родитеља (III Мој. 18, 12.—14.). Све ове случајеве Мојсије најстрожије осуђује и наређује без изузетка и милости смртну казну (III Мој. 18, 14.—30.; 19, 20.; 20, 11.—17.).

§ 195.

„Ако син удари свога оца, нека му се руке отсеку.“

II Мој. 21, 15.

„Ко удари оца свог и матер своју, да се погуби.“

У ова два наређења се говори о злостављању родитеља од стране деце и о казни за такве тешке преступе. Сличности су између ова два наређења очигледне с једне стране, но с друге стране постоји међу њима и велике разлике. Разлике су следеће: Пре свега Мојсије наређује у овом случају строжију казну од Хамурабија. Осим тога Мојсије узима подједнако у заштиту и матер, којој припада, као и оцу, једнако поштовање. Шта више Мојсије, у вези са горњим наређењем о забрани

злостављања родитеља од стране деце, додаје: „Проклет да је, који би ружио оца свога и матер своју“ (V Мој. 27, 16.). Који је син према оцу и матери самовољан и непослушан, да се јавно каменише (V Мој. 21, 18.—21.). Мојсије уз ове напомене диретно наређује, у петој заповести Божијој, да деца поштују оца и матер (II Мој. 20, 12.). Свега овог у Хамурабијевом горњем наређењу нема. У вези са подједнаким уважавањем оца и матере, које је Мојсије у цитираним наређењима од деце захтевао, можемо рећи да се жена у опште код Јевреја много више ценила, него ли у другим државама Истока, па и у земљама краља Хамурабија. Хамураби у § 195. свакако због овога разлога није узео у обзир и матер.

§ 196.

„Ако неко избије неком другом око, то нека се и његово око избије.“

§ 197.

„Ако неко другом пребије (сломи) кост, то да се и његова кост пребије (сломи).“

§ 198.

„Ако дотични избије око ослобођеном или пребије (сломи) кост ослобођеном, да плати једну мину сребра.“

§ 199.

„Ако он избије робу око, или робу пребије (сломи) кост, да плати половицу његове цене.“

§ 200.

„Ако неко избије зуб себи равном, да се и његов зуб избије.“

§ 201.

„Ако он избије зуб ослобођеном, да плати $\frac{1}{3}$ mine злата (сребра).“

II Мој. 21, 16.

„Ако ко удари по оку роба свога или робињу своју, те му поквари око, да га отпусти слободна за око његово.“

III Мој. 24, 20.

„Како оштети тело човеку, онако да му се учини.“

II Мој. 21, 26. и 27.

„Ако ко удари по оку роба свога или робињу своју, те му поквари око, да га отпусти слободна за око његово. И ако избије зуб робу своје или робињи својој, да га пусти слободна за зуб његов.“

У §§ 196.—201. Хамурабијева кодекса, као и код Мојсија сличним местима (II Мој. 21, 26. и 27.; III Мој. 24, 20.) говори се о повреди тела. За такве преступе предвиђају се две врсте казне: новчана и смртна. Примена једне или друге казне зависи је, да ли је онај, који је повређен, слободан грађанин или роб. Ако је био повређен слободан грађанин, онда се редовно у свој својој суровости примењивало напред споменуто право одмазде (*ius talionis*): око за око (§ 196.); кост за кост (§ 197.); зуб за зуб (§ 200.). Ако је био повређен роб, одређивана је новчана казна. Слично Хамурабију наређивао је и Мојсије (II Мој. 21, 23.—27.; III Мој. 24, 17.—20.; V Мој. 19, 21.). Ваља напоменути, да је за просуђивање правних односа и у овим, као и у другим случајевима играла велику улогу и разлика, која и за ове случајеве постоји између Хамурабијева кодекса и Мојсијева законодавства. Наиме, код Јевреја је било само две врсте људи: слободни Јевреји и робови; док Хамураби признаје три врсте: слободни грађани, ослобођени и робови. Ове су разлике, за просуђивање правних случајева, биле апсолутно меродавне. Што се пак посебно тиче права одмазде напомињемо ово: Право одмазде је апсолутно владајући принцип у Хамурабијевом кодексу. Исти је случај и у Мојсијевом законодавству ипак с том разликом, што је Мојсије право одмазде примењивао само у оном случају, кад је преступ учињен намерно или са знањем. Тако н. пр. Мојсије наређује: „Али ако је во пре био бодач и господар његов знао за то па га чувао, те убије човека или жену во да се заспе камењем, и господар његов да се погуби“ (II Мој. 21, 29.). За ненамерни преступ ове врсте предвиђа Мојсије откуп. Мојсије за ненамерни случај вели: „Ако во убоде човека или жену, те умре, да се во заспе камењем и да се не једе месо од њега, а господар од вола да није крив. Ако му се одреди да се откупи, нека да откуп за живот свој, колико му се одреди“ (II Мој. 21, 28. и 30.). Из овога се види, да је Мојсијево законодавство и у примени права одмазде у појединим случајевима социјално напредније од Хамурабијева кодекса.¹⁾

¹⁾ Право одмазде (*ius talionis*) је казна о којој се говори и у доцнијем Римском Праву (XII таблица), сравни: Инстатације са историјом Римског Права, Д-р К. Салковски (српски превод од А. Ђорђевић—М. Миловановић), Београд, 1894. стр. 428.

§ 206.—208.

„Ако неко у свађи удари неког и ударцем му нанесе рану, то нека се исти закуне: нисам га са знањем (намерно) ударио, и да плати лекара. Ако дотични од тог ударца умре, то нека се исто тако закуне, и ако је дотични био слободно рођен, да плати $\frac{1}{2}$ mine новца (сребра). Ако је пак био ослобођени, нека плати $\frac{1}{8}$ “.

II Мој. 21, 18.—21.

„Кад се сваде људи, па један другог удари каменом или пещицом, али онај не умре него падне у постељу. Ако се предигне и изађе о штапу, да не буде крив онај који је ударио, само дангубу да му накнади и сву видарину да плати. Ко удари роба свога или робињу своју штапом тако да му умре под руком, да је крив; Али ако преживи дан или два, да није крив, јер је његов новац“.

Хамураби у овом случају прави разлику између намерног и ненамерног ударца, па према томе одређује и казну. Мојсије на овом месту то не чини. Интересантно је, да Мојсије идентификује роба с новцем (II Мој. 21, 21; јевр. keseph = новац). Уза све то нека се порећи, да је право и робовима код Хамурабија строжије и безобзирније, него код Мојсија. Код Хамурабија повреда овог права значи исто то, што и повреда имовинског права; док Мојсије ставља и робове под заштиту права. Мојсије о праву робова у напред цитираном месту вели: „Ко удари роба свога или робињу штапом тако да му умре под руком, да је крив. Ако ко удари по оку роба свога или робињу своју, те му поквари око, да га отпусти слободна за око његово. И ако избије зуб робу своме или робињи својој, да га пусти слободна за зуб његов“ (II Мој. 21, 20. и 26.—27.). Мојсије надаље одређује и за робове седми дан (суботу) као дан одмора (II Мој. 20, 10.); даље наређује издржавање робова од годишњих прихода господарових (III Мој. 25, 6.; да и робови имају право учествовати у домаћим весељима (V. 12, 12.) ит.д. Да се пак код Јевреја, на основу Мојсијева законодавства, са робовима заиста блажије поступало, него по Хамурабијевим одредбама, види се и из словенског израза „домочадци“ (I Мој. 14, 14.), који се употребљава у црквено-словен. Библији за ознаку робова, а што ће рећи домаћи, дакле они, који су спадали у господареву породицу¹⁾.

¹⁾ О ропству код Јевреја види опширније: *Biblische Archäologie*, Dr. P. Schegg — Dr. J. B. Wirthmüller, Freib. im Br., 1887. стр. 653.—660.

§ 209.—214.

„Ако неко удари слободно рођену, и она побаци, нека дотични плати 10 сикала новца за њен побачај. Ако иста жена умре, да се његова кћи убије. Ако због ударца побаци ослобођена жена, нека дотични плати 5 сикала сребра. Ако ова жена умре, нека плати $\frac{1}{2}$ мине сребра. Ако неко робинју удари и она побаци, да плати 2 сикала сребра“.

У овим се Хамурабијевим и Мојсијевим одредбама говори о намерном побачају. Покрај међусобних сличности и међу овим одредбама постоје разлике. Док нпр. Хамураби и овде истиче разлику између: слобоних, ослобођених и робова, дотле Мојсије, не правећи сталешких разлика, говори само о намерном побачају и казни за овакав преступ. Осим тога код Хамурабија се не види тако јасно, да се у овом сличају узима у заштиту и зачедак. Истина и Мојсије на овом месту о томе не говори, но зато се из других Мојсијевих одредаба јасно види, да се велики пород, многа деца код Јевреја сматрана као благослов Божији и национални понос, па је према томе сасвим природно, да се и зачедак код Јевреја правом заштићава¹⁾.

§ 244.—249.

„Ако неко изнајми од неког вола или магарца и овог лав удави (убије), штету да сноси власник. Ако неко изнајми вола, кога немарношћу или ударцем убије, нека дотични надоклади, власнику вола за вола. Ако неко изнајми вола и пребије му кост, или му поломи врат, нека власнику надокнади вола за вола.“

II Мој. 21, 22.—26.

„Кад се сваде људи, па који од њих удари трудну жену тако да из ње изађе дете, али се не догоди смрт, да плати глобу колико муж женин рече, а да плати преко судија; Ако ли се догоди смрт, тада ће узети живот за живот, око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу, ужег за ужег, рану за рану, модрицу за модрицу“.

II Мој. 22, 13.—14.

„Ако ли га буде растргла зверка, да донесе од њега сведоцбу, и да не плати што је растргано. Ако ко узме од ближњег живинче на послугу, па охромил или угине, а господар му не буде код њега, да не плати. Ако ли буде најмљено, да плати само најам“.

¹⁾ Опширније о побачају и кажњивости намерног побачаја види расправицу Сим. Станковића у Веснику Српске Цркве, Београд, Фебруар, Март и Април 1925.

Ако неко изнајми вола и овом избије око, нека плати власнику половиду цене. Ако неко изнајми вола и поломи му рог, одсече реп или му повреди уста, да плати $\frac{1}{4}$ цене. Ако неко изнајми вола и бог (случај) га удари и угине, нека се онај, који је изнајмио, богу закуне и да се ослободи“.

Ове се одредбе тичу такође имовинског права. Реч је о позајмици стоке на послугу и о реституцији евентуалне штете. Обојица, Хамураби и Мојсије, налажу накнаду само у случају, ако је штета учињена са знањем или из немарности онога, који је вола или друго које марвинче узео на послугу. И овде је Хамураби, пошто је реч о имовинском праву, опширнији од Мојсија.

§ 250.—252.

„Ако један во убоде неког на улици и тај умре, нека се не покреће правно питање. Ако је господару бико познато, да во хоће да убоде, а он ипак није подрезао његове рогове, и тиме није спречио да во не боде, па ако во убоде и убије слободно рођеног, да плати $\frac{1}{2}$ mine сребра. Ако убоде нечијег роба, да плати $\frac{1}{3}$ mine“.

II Мој. 21, 28.—29. и 31.—32.

„Ако во убоде човека или жену, те умре, да се во заспе камењем и да се не једе месо од њега, а господар од вола да није крив. Али ако је во пре био бодач и господар његов знао за то па га није чувао, те убије човека или жену, во да се заспе камењем и господар његов да се погуби. Ако убоде сина или кћер, де му буде по истом закону. Ако ли роба убоде во или робинју, да да господару њихову тридесет сикала сребра и во да се заспе камењем“.

Премда Хамураби и Мојсије на овом месту расправљају о истом предмету и скоро дословно исто, ипак међу њима, и што се тиче ових одредаба, постоје и разлике. Пре свега Хамураби је у овом случају блажији, јер предвиђа за оваке преступе само новчане казне, док је Мојсије строжији. То долази свакако

отуда, што је Мојсије у опште од Хамурабија више ценио човека, који је, по учењу Библије, створен по образу и подобију Божјем (I Мој. 1, 26. и 27.). Ради тога Мојсије, осим строжије новчане казне, налаже за извесне случајеве и смртну казну. Мојсије осим тога у сва три случаја налаже каменисање животиње. Пошто је тада код свих народа, па и Јевреја редовно уважавана установа ропства, није онда никакво чудо, што Мојсије и овде тако јасно нстиче разлику између слободног грађанина и роба. Но да је уза све то Мојсијево законодавство хуманије од Хамурабијева, о томе не може бити сумње. Доста је да напоменемо, да Мојсије јасно препоручује љубав према ближњем (III Мој. 19, 17.—18.; V Мој. 21, 1. и 2.); према странцу (II Мој. 21, 22.), шта више у Мојсијевом законодавству налазимо трагова и љубави према непријатељу (II Мој. 23, 4. и 5.), разуме се ни близу у оној чистоти, како је проповеда хришћански морал. О свему томе нема ни помена код Хамурабија, који у свима случајевима води рачуна само о легалности. На моралност се Хамураби врло мало осврће. Напротив Мојсије подједнако уважава моралност и легалност, зато при квалификовању преступа узима побуду као најсигурније и најважније мерило.

§ 263.

„Ако во или овца, која је неком дата, пропадне, да се накнади власнику во за вола, овца за овцу“.

II Мој. 22, 14.

„Ако ко узме у ближњег свог живинче на послугу, па охроми или угине, а господар му не буде код њега, да плати“.

Параграф 263. стоји у тесној вези са §§ 245.—248., односно са одговарајућим местима код Мојсија, где се такође говори о реституцији или накнади учињене штете.

§ 280.

„Ако неко у туђој земљи купи од неког роба или робињу, и кад се дотични врати у своју земљу, те власник препозна свога роба или робињу, и ако су роб или робиња домаћи, нека се исти без откупа или оштете ослободи“.

II Мој. 21, 8.

„Али да нема право продати је у туђ народ“.

И ако се Хамураби и Мојсије, како смо из досадашњег излагања видели, разликују, што се тиче установе ропства, овде

се слажу у толико, што обојица узимају у заштиту само домаће робове, урођенике. По овој Хамурабијевој и Мојсијевој одредби није дозвољено продавати домаће робове у иностранство.

2. Ми смо се већ у овом прошлом одељку местимице до-такли и разлика, које постоје између Хамурабија и Мојсија. У овом другом одељку говорићемо опширније о тим разликама, које очигледно доказују, да је тврдња и гативне критике о неоригиналности Мојсијева законодавства неоснована и злонамерна. Дакле, уза све сличности између Хамурабијева кодекса и Мојсијева законодавства несумњиво је, да међу њима постоје и врло велике разлике. Те се разлике тичу: а) карактерних особина њихових личности; б) правних и етичких одредаба и в) нарочито религије. У даљњем нашем излагању ми ћемо то овим редом изложити те разлике.

Пре свега што се тиче њихових личних карактерних особина између Хамурабија и Мојсија постоји велики контраст. Док је н. пр. Хамураби претерано славољубив и уображен у своје сопствене силе и заслуге, што се јасно види из његовог пред кодексом дугог пролога, а још више из дужег епилога, где Хамураби сам себе слави и своје заслуге преувеличава; дотле је Мојсије смиран и свестан своје немоћи пред Богом Јахве. Дело, које он чини своме народу по његовом мишљењу јесте дело Божије. Хамураби је славољубиви „краљ праведности“, који се у извесној мери осећа боговима раван¹. У Хамурабијевом кодексу границе између божанског и човечанског и нема²). Код Мојсија пак све то ишчезава пред чашћу Бога Јахве и добру свога народа³). Док је, дакле, Хамураби горд и охол, уображен у самог себе, дотле је Мојсије, према горњој тврдњи, смиран и кротак. За потврду овога наводимо речи Мојсијеве, које гласе: „Ко сам ја да идем к Фараону и да изведем синове Израиља из Мисира?“ (II Мој. 3, 11.) По речима: „Гле, учио сам вас уредбама и законима, као што ми заповеди Господ Бог мој, да бисте тако творили у земљи у коју идете да је наследите“ (V Мој. 5, 5.), Мојсије сматра себе само скромним посредником између Бога Јахве и изабраног народа.

¹) D-r J. Schuster — D-r J. B. Holzammer — D-r J. Selbst, *ibid.* стр. 476.

²) D-r A. Jeremias, *ibid.* стр. 21.

³) Wohlrab, *ibid.* стр. 10

Осим разлике, која се тиче њихових личних карактерних особина, између Хамурабија и Мостоја постоје велике разлике и што се тиче појединих одредаба у њиховом законодавству. У следећем излагању наводимо те разлике:

§ 218.

„Ако један лекар начини пи и операцији са ножићем од бронзе некоме велику (тешку) рану и усррти га, или отвори оток са операционим ножићем од бронзе и око му исцури, нека му се обе руке отсеку.“

II Мој. 21, 12., 13. и 14.

„Ко удари човека, те умре, да се погуби. Ако ли не буде хтео, нека му га Бог даде у руке, одредићу ти место куда може утећи. Ако ли би ко нехвалице устао на ближњега свога да га убије из преваре, одвуци га и од олтара мога да се погуби.“

У овим се одредбама види очигледна разлика. Док се у у Мојсијевој горњој одредби, што се тиче убиства, истиче разлика између намерног убиства и убиства нехотичног, случајног; дотле се у 218. § Хамурабијева кодекса то не чини. Хамураби на овом месту не прави разлике између убиства из непажње и несретног случаја. То не чини у цитираној одредби ни Мојсије, но зато се обојипа допуњују другим одредбама (§ 251.; II Мој. 21, 29.), кад убиство изазове во, који хоће да боде, а господар његов за то знао. У сваком случају је доцније јеврејско законодавство учинило велики напредак, што се тиче побуде пре учињеног дела, која је без сваке сумње најважније мерило при квалификацији учињених дела. Да је јеврејско законодавство напредније и од вавилонског, то признаје и либерални енглески социјолог, нарочито етнолог Е. Westermarck¹⁾. Осим горње разлике (убиство из непријатељства и убиство нехотично, случајно), Мојсије истиче даље разлику и између обичног убиства и уморства (II Мој. 21, 14.), што код Хамурабија није случај. Ми се у горњим цитираним одредбама сусрећемо још са једном великом разликом између Хамурабија и Мојсија. Та се разлика тиче крвне освети. Познато је, да је уз право одмазде (*ins talionis*) код старих народа, па и Јевреја, постојала и крвна освета, због које је људско друштво много патило. Мојсије, да би сузбио или бар донекле ублажио тај сурови или

¹⁾ Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe, Dr. E. Westermarck (немачки превод од L. Katscher), I. Bd., Leipzig, 1913, стр. 261.

варварски обичај, одредио је неке градове као уточишта за оне преступе, који су учињени нехотице и случајно (сравни: IV Мој. 35, 6. и др. места). Хамураби о праву асила или уточишта у опште ништа не говори.

„Ако изађе ватра и наиђе на трње, па изгори стог или жито, које још стоји или њива, да накнади онај који је запалио“ (II Мој. 22, 6.). Ове одредбе у Хамурабијевом кодексу сасвим нема.

„Немојте цвилити удовице и сироте. Ако ли коју увцилиш у чему год, и повиче к мени, чућу вику њезину, И запалиће се гњев мој, и побићу вас мачем, па ће ваше жене бити удовице и ваша деца сирота“ (II Мој. 22, 22.—24.; исто тако и V Мој. 10, 18.; 27, 19.). О овој се Мојсијевој директној одредби, што се тиче заштите удовица и сиротих, у Хамурабијевом кодексу говори донекле индиректно у §§ 28., 29., 172. и 179., и то више о опскрби удовица и сиротих, а мање о заштити против њиховог вређања и угњетавања. И по овој одредби је Мојсијево законодавство хуманије и напредније од Хамурабијевих одредаба.

„Немојте изврнути правде сиромашу своје у парници његовој“ (II Мој. 23, 6.) и „Кад даш у зајам новац народу мојем, сиромашу који је код тебе, немој му бити као каматник, не ударајте на њ камате“ (II Мој. 22, 25.). И ових хуманих Мојсијевих наређења код Хамурабија такође нема.

Напред смо већ напоменули, да Мојсије на више места својим одредбама указује пажњу и странцима (II Мој. 22, 21.; 23, 9.; III Мој. 19, 10.; 19, 33. и 34 и т. д.), шта више и непријатељима (II Мој. 23, 4. и 5.). О овом, да се тако изразимо, космополитском Мојсијевом погледу нема ни помена у Хамурабијевом кодексу. Исто тако Хамураби ништа не говори ни о љубави према ближњем, о чему Мојсије такође на више места у свом Петокњижју говори.

Између Хамурабија и Мојсија на пољу етике истичу се уз ове и друге разлике. Тако н. пр. Хамураби нигде не говори у свом кодексу против страсти и пожуде као извор греха. Хамураби устаје истина најстрожије против неоправданости, но зато, с друге стране, нигде не устаје против себичности, а нарочито против неморалности, која се често пута вршила и по незнабожачким храмовима у част богова. Мојсије напротив устаје баш против клице разних греха и правних преступа, т. ј.

против грешних и недозвољених страсти и пожуда речима: „Не пожели куће ближњег свог, не пожели жене ближњег свог, ни слуге његове, ни слушкиње његове, ни вола његова, ни магарца његова, нити ишта што је ближњег твог“ (II Мој. 20, 17.). „Нећеш ли бити мио, кад добро чиниш? а кад не чиниш добро грех је на вратима“ (I Мој. 4. 7.).

Осим разлика на пољу етике и права, између Хамурабија и Мојсија постоји велика разлика и што се тиче религије. Разлика се огледа најпре у томе, што Хамураби признаје или проповеда изразити политеизам. Он у свом прологу и епилогу спомиње по имену преко 30 разних богова. Напротив Мојсије од почетка па до краја свог учења проповеда чисти монотеизам. За потврду тога наводимо следећа места из Петокњижја: „Чуј. Израйљу: Господ је Бог наш једини Господ“ (V Мој. 6, 4.) и „Видите сада да сам ја, ја сам, и да нема Бога осим мене“ (V Мој. 32, 39.; сравни: II Мој. 20, 2. и 3.; V Мој. 4, 35. и 39.). Осим тога Мојсије у духу чистог монотеизма истиче дужност љубави према Богу, и ставља ту дужност на првом месту међу другим дружностима човека, шта више Мојсије сматра дужност љубави према Богу као мерило свима другим дужностима. То потврђују речи Мојсијеве: „Зато љуби Господа Бога свога из свега срца свога и из све душе своје и из све снаге своје“ (V Мој. 6, 5.; сравни: V Мој. 10, 12. и друга места). О свему се томе у Хамурабијевом кодексу у опште ништа не говори. Према томе Мојсијеви закони социјално-политичког карактера су у тесној вези са законима чисто религиозно моралним. Религиозно-морални елементи проничу, тако да кажемо, све Мојсијеве законе. У осталом ово је сасвим природно, с обзиром на теократски карактер јеврејског социјално-политичког друштва. Код Хамурабија се не види та хармонична веза између религиозно-моралних и социјално-политичких елемената¹⁾. Судаћи, дакле, по свему томе Мојсијево се законодавство одликује чисто религиозно-моралним карактером. То долази отуда, што је Мојсије не само јеврејски законодавац, него и верски организатор. По сведочанствима Ст. и Нов. Завета Мојсије је истинити изабраник Божији и посредник између Бога и изабраног народа. Противно овим напоменама о Мојсију и његовој мисији Хамураби је чисто светован законодавац, који се интересује или

¹⁾ Богослов, Вѣстникъ, ibid. стр. 301.

води рачуна само о својој држави и њеном друштвеном уређењу. Према томе био би узалудан посао тражити правих религиозних момената у Хамурабијевом кодексу. Истина, Хамураби у уводу свог кодекса каже, да му је Schamasch или Samas (бог сунца) дао законе; он се, дакле, позива на неко откривање, само што то позивање на бога сунца има свој корен у старом оријенталном погледу у опште на свет, по коме је све, што се дешава на земљи, само огледало оног, што се догађа на небу. По овом погледу свет представа је у овисности од богова. У овом незнабожачком откривењу недостаје, дакле, духовно-моралне и слободне претпоставке вере. Осим тога ово се откривење не уздиже изнад разних форми старог оријенталног деспотизма. Човек се по овом схватању може осећати зависан од воље Божије, но ипак није у стању, да то манифестује у преданости истинске вере. Воља је Божија по старом оријенталном, нарочито вавилонском погледу управо несхватљива; она је, да се тако изразимо, за морал и право ignotus. Овај оријентални поглед о несхватљивости воље Божије не налазимо нигде у Ст. Завету, па према томе ни код Мојсија. Шта више изнад овог оријенталног ignotus у опште, па и вавилонског краља Хамурабија уздиже се сигурно познање Бога и Његових заповести. За потврду овог, између многих места у Ст. Завету, наводимо три места: једно из Петокњижја, а друго из књигâ пророка Исаије и Михеја. Прво гласи: „А проклетство, ако не узаслушате заповести Господа Бога својега него сиђете с пута, који вам ја данас заповедам, те пођете за другим боговима, којих не познајете“ (V Мој. 11, 28.). Друго место код пророка Исаије (58, 8.) гласи: „Тада ће синути виде о твоје као зора, и здравље ће твоје брзо процвати, и пред тобом ће ићи правда твоја, слава Господња биће ти задња стража“. А треће је место код пророка Михеја, ко је још изразитије посведочава горњу тврдњу, а које гласи: „Показао ти је, човече, шта је добро; и шта Господ иште од тебе осим да чиниш што је право и да љубиш милост и да ходиш смерно с Богом својим? Глас Господњи виче граду, и које мудар види име твоје; слушајте прут и онога који га је одредио“ (Мих. 6, 8. – 9.). Враћајући се поново на Мојсија и његову мисију у изабраном народу, а у духу досадашњег излагања напомињемо, да је Откривање, које је Мојсије примио од Бога Јахве на брду Синају, религиозни основ права. Осим тога, док је ово Мојсијево Откривање, добивено

на брду Синају, стварност, дотле је откривање у Хамурабијевом кодексу у свом задњем основу једна обмана, којој не достаје стварни доказ и одјек унутарње претпоставке¹⁾.

III.

Откуда сличност између Хамурабија и Мојсија? Је ли Мојсије оригиналан?

Ми смо се из досадашњег излагања уверили, да између Хамурабијева кодекса и Мојсијева законодавства стварно постоје покрај великих разлика и сличности. Настаје сада питање: откуда тих сличности између Хамурабија и Мојсија? И, да ли је Мојсије у свом законодавству оригиналан? На ово питање одговарају научници различито. Већина их прихвата хипотезу, по којој сличности између Хамурабија и Мојсија треба тражити на неутралном земљишту. По овој хипотези, с којом се и ми слажемо, сличности између Хамурабија и Мојсија су постале с обзиром на њихово заједничко порекло. То заједничко порекло јесте прапредање човеанства, која датира из доба патријараха, можда и од првих људи, Адама и Еве. Нијн искључено, да се овим прапредањем послужио и Хамураби, а доцније и Мојсије. Према томе сличности су постале с обзиром на исти праизвор, а разлике с обзиром на пад Вавилонa у идолопоклонство²⁾. Врло је вероватно, да су постојали, на основу тог прапредања, у доба Хамурабија и Мојсија исти обичаји и нормe социјалног карактера, који су се доцније самостално развили, и који су доцније кодифицирани, и то у Вавилонији пре, него код других народа³⁾. Осим горње хипотезе има и других хипотеза за решење питања сличности између Хамурабија и Мојсија. Тако нпр. неки научници решавају те сличности на основу опште обавезних историских или психолошких претпоставки, или пак на основу једног заједничког старијег извора, који се опет сматра или старо заједничко семитско право или старо арапско⁴⁾. Grimme мисли, да је утицај кодекса вавилонског краља Хамурабија на Мојсија и његово законодавство искључен, и да њихове међусобне сличности потичу из заједничког извора. Тај заједнички

1) Dr. A. Jeremias, *ibid.* стр. 57—58.

2) Dr. Seisenberger, *ibid.* стр. 312.

3) Богосл. Вѣстникч, *ibid.* стр. 302—304. и 307.

4) D. J. Schuster — Dr. J. B. Hoizammer — Dr. J. Selbst, *ibid.* стр. 38. и 475.; сравни: A. Jeremias, *ibid.* стр. 62. и Rothstein, *ibid.* стр. 45.—46.

извор јесте старо-семитско обичајно право, које је постојало много раније од Хамурабија и његова кодекса¹⁾. Таке сличности у праву два народа у извесној су мери заједничко наслеђе из прастарог времена, а у извесној су мери постале и самостално, јер сродан начин мишљења схваћа и правне прилике на сличан начин²⁾. Један руски богослов, разправљајући питање: Вавилонски кодекс краља Хамурабија и Мојсијево законодавство, вели за декалог у смислу ове тврдње ово: „Заповести: не уби: не укради и т.д. биле су засигурно познате не само Јеврејима, него и другим народима; оне су биле познате и Јеврејима до давања закона на брду Синају. На брду Синају добиле су ове заповести само виши ауторитет: потврђен гласом самог Бога, као Богом откривене заповести³⁾).

При свршетку ове наше расправе испомињемо, да нам је била намера, да њоме побијемо неосновано и злонамерно тврђење F. Delitzsch-а и свих оних негативних критичара, који тврде да је Мојсије неоргиналан, и да је извесне ствари узео из правног кодекса вавилонског краља Хамурабија. Мојсије се, као изабраник Божији, како смо се из досадашњег излагања уверили, при излагању свога законодавства, служио у извесној мери прап предањем, које је постало на основу природног и натприродног Откривења; но највише се послужио Откривењем, које је добио од Бога, на Брду Синају. По свему, дакле, тврдња о утицају правног кодекса вавилонског краља Хамурабија на Мојсија и његово законодавство није доказано; напротив Хамурабијев кодекс, као неуређена збирка правних одредаба, стоји много ниже испод Мојсијевог закона⁴⁾. Свршавамо ову нашу расправу речима признатог западног иснитивача религија Dr. A. Jeremias-а, које гласе: „Са задовољством и радошћу признајем, да је проналаском Хамурабијева кодекса моје уверење о божанствености торе (Мојсијева закона) још више учвршћено⁵⁾).

Јером. Др. СИМЕОН СТАНКОВИЋ.

1) Сравни: Dr. A. Jeremias, *ibid.* стр. 35.

2) Lehrbuch der Einleitung in das Alte Testament, D. S. Steuernagel. Tübingen, 1912. с.р. 262

3) Богослов. Вѣстникъ, *ibid.* стр. 321.

4) Herders Konversationslexikon, III. Aufl., IV. Rd., Freib. im Br. стр. 96.

5) Dr. A. Jeremias, *ibid.* стр. 60.